BAKGRUND

Nationalspråksstrategin

En ny nationalspråksstrategi antogs av statsrådet i december 2021. Nationalspråksstrategin innehåller 62 åtgärdsförslag som riktar sig till ministerier och andra myndigheter, högskolor och kommuner.

Service på svenska inom den offentliga förvaltningen

Rättsväsendet

Folktinget har aktivt tagit ställning till utvecklingen av tingsrättsnätverket under årens lopp. I enlighet med riksdagens beslut trädde den senaste tingsrättsreformen i kraft år 2019 och ledde till att antalet tingsrätter i landet minskade från 27 till 20. De tvåspråkiga tingsrätternas antal reducerades från åtta till fem, och dessutom lades sessionsplatser ned i fyra tvåspråkiga kommuner. Till följd av tingsrättsreformen finns det inte längre någon tvåspråkig tingsrätt med svenska som majoritetsspråk inom domkretsen på fastlandet. Ålands tingsrätt är svenskspråkig.

Folktinget har erfarit att det finns alltför få domare som kan svenska, vilket leder till sårbarhet och kan riskera enskilda personers rättsskydd. Utbildningen av domare (assessorsutbildningen) ordnas endast på finska, och det finns behov av både språkutbildning och kurser inom centrala rättsområden på svenska. Domstolarna har därtill behov av svenskkunnig kanslipersonal, varför utmärkta eller goda kunskaper i svenska borde ge tilläggspoäng och ses som en förutsättning för anställning. Det vore därtill viktigt att domstolarna har en språkstrategi.

Folktinget har föreslagit att Domstolsverket, som är ett centralt ämbetsverk inom justitieministeriets förvaltningsområde, inrättar en tjänst som språksakkunnig med särskilt ansvar att följa med och aktivt främja tillgodoseendet av språkliga rättigheter inom rättsväsendet.

Statsrådet lämnade en redogörelse för rättsvården till riksdagen hösten 2022 (SRR 13/2022 rd). Redogörelsen konstaterar att tillgången till svenskspråkig service inom justitieförvaltningen inte är på en tillräcklig nivå i de tvåspråkiga områdena. Domstolsenheternas kontinuitet, tillgången till svenskspråkiga tjänster och en tillräcklig närvaro av andra myndigheter inom rättsvården bör tryggas i de här regionerna. Man ska dessutom se till att den språkkunskap som förutsätts för service på svenska ges tillräcklig tyngd vid rekryteringen av personal.

Professor Mikko Aaltonen har på uppdrag av justitieministeriet granskat konsekvenserna av tingsrättsreformen 2019 och fäst särskild uppmärksamhet vid bland annat tillgodoseendet av språkliga rättigheter (justitieministeriets publikationer 2023:3). Enligt utredningen har det inte observerats betydande förändringar i tillgodoseendet av språkliga rättigheter. Aaltonen lyfter dock fram svårigheten att rekrytera svenskspråkig kanslipersonal, i synnerhet i Nyland. En oroväckande iakttagelse är också att andelen brottmål som behandlats på svenska har minskat tydligt, åtminstone sedan 2010. Det ser

ut som om allt fler svenskspråkiga avstår från sin rätt att använda sitt eget språk inför domstol.

Språkliga rättigheter och digitalisering

Digitaliseringen av samhället är en aktuell och viktig framtidsfråga för landets befolkning. Enskilda personers möjligheter att använda offentliga tjänster och delta i den samhälleliga verksamheten på sitt eget språk är beroende av att de språkliga rättigheterna tryggas. Det är därför angeläget att språket i de offentliga digitala tjänsterna beaktas redan i planeringsskedet, så att den svenskspråkiga befolkningens lagstadgade rätt till tjänster på sitt eget språk tillgodoses.

Syftet med lagen om tillhandahållande av digitala tjänster (306/2019) är att främja tillgången till digitala tjänster och därmed förbättra allas möjligheter att använda digitala tjänster enligt lika villkor. Det ingår emellertid inte bestämmelser om förverkligande av språkliga rättigheter i lagen.

Forskningsresultat visar att det finns skillnader mellan svenskspråkiga och finskspråkiga användares erfarenheter av digitala tjänster. Svenskspråkiga personer har upplevt betydligt flera brister i de digitala tjänsterna på sitt eget språk. Den vanligaste erfarenheten är att tjänsten visserligen finns på svenska, men att översättningarna till svenska är bristfälliga och att det saknas länkar till svenskspråkig information.

Motsvarande erfarenheter har också Folktinget, som inom sin språkskyddsverksamhet tar emot tiotals anmärkningar om brister i digitala tjänster på svenska per år. Av de språkskyddsfall som inkom till Folktinget år 2022 berör cirka en tredjedel direkt eller indirekt digitala tjänster. Situationen är klart otillfredsställande.

Räddningsväsendet och nödcentralsverksamheten

Inrikesministeriet har under senare år satsat på att underlätta behovet av svenskkunnig yrkespersonal inom nödcentralsverksamheten och räddningsväsendet. En tvåspråkig utbildning av nödcentralsoperatörer ordnades i Vasa 2018–2019. Som uppföljning av Folktingets initiativ inleddes därtill en svenskspråkig räddningsmannautbildning i Vasa i augusti 2022.

Det är av central betydelse att utbildningen av räddningsmän och nödcentralsoperatörer som kan svenska ordnas regelbundet och med tillräckligt kort tidsintervall framöver. Utbildningen av båda yrkesgrupperna bör ordnas inom de tvåspråkiga områdena i landet, så att det finns reella möjligheter att rekrytera svenskkunniga studerande.

Inrikesministeriet bereder som bäst (2023) en reform av utbildningen inom räddningsväsendet och nödcentralsverksamheten. I det kommande lagstiftningsarbetet är det viktigt att Räddningsinstitutets skyldighet att ordna utbildning på både finska och svenska förtydligas.

Demokrati och delaktighet

Bristen på svenskkunnig personal beror delvis på de höga språkkrav som ställs på svenskspråkiga inom statsförvaltningen. Endast 3,8 procent av de statligt anställda hade svenska som modersmål år 2021. Snabba åtgärder behövs för att stärka svenska språkets närvaro inom statsförvaltningen samt myndigheternas förmåga att erbjuda service på svenska. Det finns ett behov av att granska om lagen om de språkkunskaper som krävs av offentligt anställda samt statens förordning om språkexamen för statliga tjänster uppfyller sitt syfte att garantera likvärdig service för finsk- och svenskspråkiga.

Ur likabehandlingsperspektiv är det problematiskt att det för statliga tjänster i de flesta fall krävs nöjaktiga kunskaper i svenska och utmärkta kunskaper i finska. En svenskspråkig med goda kunskaper i finska uppfyller oftast inte kriterierna för en statlig tjänst som förutsätter högskoleutbildning. Helsingfors universitet erbjuder en tvåspråkig magisterexamen som ger C1-behörighet i det andra inhemska språket (både finska och svenska), vilket motsvarar utmärkta kunskaper i språket. Universitetets språkexamen som ger C1-behörighet godkänns inte som språkkunskapsintyg för svenskspråkiga som söker en tjänst inom statsförvaltningen. Den av Utbildningsstyrelsen anordnade språkexamen som krävs för att erhålla ett intyg om utmärkta kunskaper i finska (respektive svenska) kostade 454 euro år 2022.

I nationalspråksstrategin konstateras att det är en utmaning att svenskan håller på att försvinna som språk i förvaltningen. Åtgärder som föreslås i nationalspråksstrategin för att åtgärda problemet och för att förstärka användningen av svenska inom den offentliga förvaltningen är att granska möjligheten att avlägga språkexamina som gäller utmärkta kunskaper i svenska och finska som en del av universitetsstudierna och att granska kostnaderna för att avlägga språkexamina. Det föreslås därtill att man i karriärtänkandet integrerar mål om att uppfylla språkkunskapskraven under tjänsteförhållanden. Det ska också fastställas vilka myndigheter som ska tillämpa omvända krav på språkkunskaper, så att man för en del av tjänsterna som behörighetsvillkor har utmärkta kunskaper i svenska och nöjaktiga i finska. Därtill lovar man fastställa vilka statliga myndigheter som ska tillämpa anpassade krav på språkkunskaper, så att man för en del av tjänsterna som behörighetsvillkor har goda kunskaper i svenska och finska.

Den sistnämnda åtgärden vore ur likabehandlingsperspektiv särskilt viktig. I dag krävs det av finskspråkiga tjänstemän endast nöjaktiga kunskaper i svenska, vilket är en anledning till att svenskan försvagats inom den offentliga förvaltningen. Samtidigt är kravet på utmärkta kunskaper i finska för svenskspråkiga oskäligt högt ställt.

Läromedel på svenska och undervisningen i det andra inhemska språket

Tillgången till läromedel på svenska

Tankesmedjan Magma har på uppdrag av Svenska kulturfonden utrett läromedelssituationen inom yrkesutbildningen. Resultatet som publicerades våren 2022 visar att det råder en akut brist på svenskspråkiga läromedel inom andra stadiets yrkesutbildning.

Av lärarna i utredningens enkät meddelade 94 procent att material de själva producerat utgör ett huvudsakligt läromedel, och 22 procent uppgav att färdigt producerade

läromedel (på svenska eller finska) utgör en viktig del av undervisningen. Nästan hälften av lärarna i enkäten svarade att inga svenskspråkiga läromedel publicerade i Finland existerar för den egna branschen.

Finlands svenska lärarförbund genomförde en undersökning år 2022 om läromedel bland sina medlemmar. Undersökningen riktades till lärare och rektorer i gymnasier. Undersökningen visar att det råder brist på högkvalitativa läromedel i de svenskspråkiga gymnasierna. Dessutom blir läroböckerna sällan färdiga i tid.

Timfördelningen i svenska i den grundläggande finskspråkiga utbildningen, B1-svenskan

En färsk undersökning som Språklärarförbundet Sukol och Nätverket Svenska låtit göra (2022) visar att finskspråkiga elevers kunskaper i svenska försvagats, trots att svenskundervisningen har tidigarelagts till årskurs 6. Orsaken är att de sammanlagda undervisningstimmarna i svenska inte ökade i samband med reformen, vilket har lett till långa avbrott i undervisningen i årskurserna 7–9, med minskad motivation bland både elever och lärare som följd. Svaga kunskaper i svenska efter den grundläggande utbildningen försvårar språkstudierna för många studerande på andra och tredje stadiet.

Färre finskspråkiga har skrivit svenska i studentexamen

Andelen finskspråkiga som skriver svenska i studentexamen har minskat drastiskt. Detta bidrar till att kunskaperna i svenska försvagas i Finland och därmed till en minskande språkresurs i landet. Trenden kan vändas genom åtgärder som motiverar gymnasiestuderande att avlägga svenska språket i studentexamen. Det kunde till exempel ske genom att höja poängsättningen av svenska och finska i högskolornas inträdesprov. Folktinget anser att svenska och finska bör vara obligatoriska ämnen i studentexamen, eftersom båda språken är viktiga för Finland och för Finland i Norden.

Svenska språket inom social- och hälsovården

Ansvar för den svenskspråkiga social- och hälsovården vid social- och hälsovårdsministeriet

I nuläget finns det stora utmaningar när det gäller tillgången till svenskspråkiga social- och hälsovårdstjänster. Undersökningar visar att det finns brister i servicen på svenska inom social- och hälsovården både på basnivå och på specialiserad nivå. I nationalspråksstrategin konstateras att det är svårt att tillgodose de språkliga rättigheterna i praktiken inom social- och hälsovården. Detta är ett strukturellt problem som måste lösas och som förutsätter ett systematiskt arbete, inte bara hos serviceproducenter utan även hos styrande myndigheter. Det krävs planerade och riktade åtgärder för att skapa förutsättningar att tillhandahålla en likvärdig social- och hälsovård på finska och svenska.

För tillfället finns det ingen övergripande förvaltningsstruktur och inga ansvariga tjänstemän inom social- och hälsovårdsministeriet som har ett helhetsansvar för

styrningen, planeringen och uppföljningen av den svenskspråkiga social- och hälsovården. Det bör skapas tydliga strukturer i ministeriets verksamhet som säkerställer att den svenskspråkiga social- och hälsovårdens utmaningar och behov beaktas vid genomförandet av regeringens social- och hälsopolitik.

Institutet för hälsa och välfärd

Institutet för hälsa och välfärd (THL) är ett expert- och forskningsinstitut som erbjuder information som stöd för beslutsfattandet och verksamheten inom hälso- och välfärdsbranschen. THL upprätthåller statistik och register inom branschen samt ansvarar för den nationella styrningen av informationshanteringen inom social- och hälsovården, när system som behandlar medborgarnas hälso- och välfärdsuppgifter utvecklas.

Enligt 30 § i lagen om ordnande av social- och hälsovård ska THL årligen utarbeta en expertbedömning av hur social- och hälsovården har ordnats i hela landet, i samarbetsområdena för social- och hälsovården och i välfärdsområdena. I expertbedömningarna granskas bland annat befolkningens tillstånd i fråga om hälsa och välfärd enligt befolkningsgrupp, hur behovet av och tillgången på social- och hälsovård, vårdens kvalitet, verkningsfullhet och jämlikhet har utvecklats och väntas utvecklas framöver samt hur samordningen av kundernas tjänster har genomförts. I expertbedömningen används bland annat de redogörelser som välfärdsområdena gjort i enlighet med 29 §.

I nuläget samlas det inte in nationell eller regional statistik över svenskspråkiga social- och hälsovårdstjänster. Det går därmed inte att dra några statistiska slutsatser om tillgången på eller behovet av svenskspråkiga tjänster, eller jämföra kvaliteten på svenskspråkiga tjänster regionalt eller nationellt. Att invånarnas modersmål är en indikator som följs upp inom social- och hälsovården säger inte i sig något om tillgången till svenskspråkiga tjänster. THL:s produktion av information om den svenskspråkiga social- och hälsovården samt den svenskspråkiga befolkningens tillstånd i fråga om hälsa och välfärd är överlag bristfällig.

För att THL ska ha möjlighet att upprätta dessa expertbedömningar baserade på ett korrekt underlag bör data om de svenskspråkiga tjänsterna samlas in. För att få tillförlitliga och jämförbara data om de svenskspråkiga tjänsterna i de tvåspråkiga välfärdsområdena bör det skapas system som möjliggör detta. Informationsinsamlingen är en förutsättning för ledning genom information för utvärdering av den svenskspråkiga servicen, vilket i sin tur utgör grunden för att skapa och upprätthålla en högkvalitativ social- och hälsovård på svenska.

Utvärdering av nationalspråksnämnderna

I och med bildandet av välfärdsområden minskar den språkliga minoritetens relativa andel i de flesta tvåspråkiga välfärdsområden. Detta kan i sin tur leda till att den svenskspråkiga befolkningens möjligheter till inflytande i beslutsfattandet försämras.

Inrättandet av nationalspråksnämnder i de tvåspråkiga välfärdsområdena var därför nödvändigt för att kunna säkerställa invånarnas språkliga och demokratiska rättigheter inom social- och hälsovården och räddningsväsendet. En utvärdering av

nationalspråksnämndernas uppdrag och påverkansmöjligheter bör därmed genomföras under kommande regeringsperiod för att säkerställa att nämnderna och deras verksamhet uppfyller sitt syfte.

Integration med svenska som första språk

Under det senaste decenniet har andelen personer med annat modersmål än finska eller svenska ökat kraftigt i Finland, eftersom invandringen ökat. Folktinget har tillsammans med andra svenskspråkiga organisationer inom tredje sektorn och utbildningsfältet kontinuerligt påmint myndigheterna på olika nivåer om att det är deras skyldighet att erbjuda invandrare möjligheten att välja mellan en finskspråkig och en svenskspråkig integrationsstig. Tyvärr har endast en bråkdel av invandrarna integrerats på svenska, vilket delvis kan bero på att invandrarna inte informerats om möjligheten att integreras på svenska. Alternativt har invandrarna uppmanats att integreras på finska eftersom den svenska integrationsstigen inte är utvecklad i samma omfattning som den finska integrationsstigen.

Informationen om den svenska integrationsstigen bör spridas av myndigheterna, som lotsar invandrarna in på den finska eller svenska integrationsstigen. Enligt den nya integrationslagen som träder i kraft 2024 ska alla invandrare, också asylsökande och arbetskraftsinvandrare, erbjudas information, vägledning och rådgivning när de kommer till Finland. Informationen som erbjuds invandrarna kommer alltså att få en ännu större betydelse i framtiden.

Integration på svenska sker ofta via fria bildningen medan integration på finska ofta sker via en arbetskraftspolitisk upphandlad utbildning. Den som integreras via fria bildningen är tvungen att söka arbete under tiden som integrationsutbildningen pågår. En arbetskraftspolitisk integrationsutbildning förutsätter inte att man söker arbete samtidigt. På svenska erbjuds det endast en webbaserad arbetskraftspolitisk integrationsutbildning, som inte kan jämställas med en integrationsundervisning som ges i form av närstudier. Orsaken till att arbetskraftspolitiska utbildningar på svenska inte erbjuds är att det är svårt att uppnå minimiantalet studerande.

Svenska som andraspråk och litteratur (S2) är en lärokurs som hör till läroämnet modersmål och litteratur. Lärokursen skiljer sig från undervisningen i modersmål, finska som andraspråk och främmande språk. Undervisningen i svenska som andraspråk är inte stöd- eller specialundervisning i svenska, utan en lärokurs med egna mål, eget innehåll och bedömningskriterier som ska beaktas i undervisningen. En elev kan studera S2 om elevens eget språk inte är svenska eller finska. Det saknas en utbildning av lärare som undervisar i S2-svenska. För att förutsättningarna för den svenska integrationsstigen ska vara likvärdiga med den finska integrationsstigen, bör en utbildning av lärare för undervisning i S2 på svenska inledas omgående.